

Begraven aan de andere kant van de baai

Begraven aan de andere kant van de baai

Overblijfselen van Nederlands funerair erfgoed in Japan
uit de periode 1609-1870

Leon Bok
Brian Burke-Gaffney
Jean-Paul Corten
René ten Dam
Leon Derksen
Ryuji Hiraoka
Martijn Manders

Redactie: Leon Bok en René ten Dam

‘Begraven aan de andere kant van de baai’ is een uitgave van stichting Dodenakkers.nl en is tot stand gekomen met steun van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, Bureau Funeraire Adviezen en Bureau Funeralia.

Eindredactie en vertaling: Leon Bok en René ten Dam

Auteurs: Leon Bok, Brian Burke-Gaffney, Jean-Paul Corten, René ten Dam,
Leon Derksen, Ryuji Hiraoka, Martijn Manders

Tekstredactie: José Hageman

Plattegrond begraafplaats: Eward Timmerman

Engelstalige samenvatting: Taalcentrum-VU

Omslag: Akte van vrijgeleide voor alle havens in Japan door de Shogun Ieyasu aan Jacques Groenewegen verleend ten behoeve van de Nederlanders, in Japanse karakters, 1609.

ISBN: 9789402169577

© 2018 stichting Dodenakkers.nl / auteurs

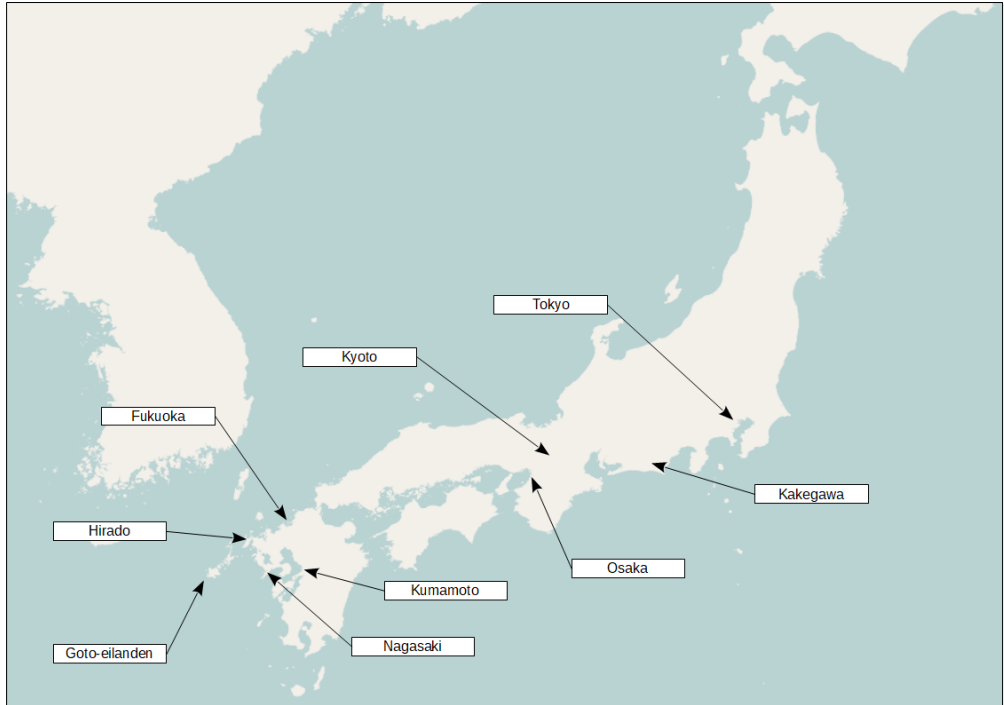
Eerste editie, februari 2018

Tweede (herziene) editie, september 2018

Inhoud

Kaart: Historische locaties in Japan	5
Voorwoord <i>Aart Jacobi</i>	6
Inleiding <i>René ten Dam</i>	8
De Liefde en de Dood <i>Jean-Paul Corten</i>	12
Hirado, eerste VOC-begraafplaats in Japan <i>Leon Bok</i>	16
Een overzicht van vroegchristelijke grafstenen in Japan <i>Brian Burke-Gaffney</i>	22
Dejima - Nagasaki in de 17e eeuw <i>Leon Bok en René ten Dam</i>	27
Begraven op zee (1641-1655) en daarna <i>Leon Bok en René ten Dam</i>	32
Begraven aan de andere kant van de baai (vanaf 1655) <i>Leon Bok en René ten Dam</i>	38
Plattegrond begraafplaats	44
Voor altijd geankerd in Japan: een maritiem verleden op de Hollandsche begraafplaats <i>Leon Derksen en Martijn Manders</i>	46
De grafsteen van Hendrik Duurkoop <i>Ryuji Hiraoka</i>	67
Vergeeten opperhoofden <i>Leon Bok en René ten Dam</i>	82

Elders in Japan begraven Nederlanders <i>Leon Bok en René ten Dam</i>	86
Voortbestaan van de Hollandsche begraafplaats <i>Leon Bok en René ten Dam</i>	90
Begrippenlijst	94
Overzicht organisaties	96
Auteurs	97
Illustratieverantwoording	99
Bibliografie	100
English summary	109

Afbeelding 1: Historische locaties in Japan.

Voorwoord

Aart Jacobi

Geachte lezer,

De Hollandsche begraafplaats is een tastbare herinnering aan de Nederlandse aanwezigheid in Nagasaki en biedt een interessante toevoeging aan de historische betrekkingen tussen Japan en Nederland. De Ambassade van het Koninkrijk der Nederlanden in Tokyo heeft vanaf 2012 haar inspanningen ten aanzien van de Hollandsche begraafplaats geïntensiveerd met als doel een structurele oplossing te vinden voor het onderhoud en de monitoring van de begraafplaats. Vanaf 2013 wordt dit in het kader van het Gemeenschappelijke Culturele Erfgoed-beleid gedaan, waarbinnen Japan een focusland geworden is. De ambassade heeft de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) om assistentie gevraagd bij het opstellen van een managementplan om de toekomst van de Hollandsche begraafplaats beter te waarborgen. De RCE heeft op zijn beurt stichting Dodenakkers.nl in de arm genomen.

In de afgelopen vijf jaar zijn reconstructie- en onderhoudswerkzaamheden uitgevoerd, genoemd managementplan is opgesteld en een jaarlijkse herdenking op de begraafplaats is geïnitieerd. Deze herdenking, georganiseerd door de ambassade in samenwerking met de Nagasaki Japan-Netherlands Association, is een van de uitingen van de continuïteit in de belangstelling voor deze bijzondere plaats, waar meer dan twee eeuwen lang doden ter aarde werden besteld.

De verschijning van dit boek is gekoppeld aan de voltooiing van de brug Omotemon-bashi van Dejima in november 2017. Met de voltooiing van de brug, zal de oorspronkelijke verbinding tussen Dejima en Nagasaki hersteld worden. Deze oorspronkelijk smalle brug was twee eeuwen lang de enige fysieke verbinding tussen Japan en Nederland. De symbolische waarde van de brug is groot en staat voor een unieke relatie tussen twee landen die geografisch ver uit elkaar liggen, maar door deze periode dicht bij elkaar zijn gekomen en nog steeds goede vrienden zijn. De begraafplaats is een onlosmakelijk onderdeel van deze geschiedenis.

De geschiedenis van deze begraafplaats kan nader ingevuld worden door aanvullend onderzoek. Onze gemeenschappelijke geschiedenis met Japan herbergt nog vele geheimen die de moeite waard zijn onderzocht te worden. Kortom, de

stenen poort met de daarin gebeitelde woorden 'Hollandsche begraafplaats' in Nagasaki geeft niet alleen toegang tot een zeer bijzondere plek in Japan, maar vormt tevens een venster op de belangwekkende geschiedenis tussen Japan en Nederland.

Aart Jacobi

Ambassadeur, Ambassade van het Koninkrijk der Nederlanden, Tokyo

Inleiding

René ten Dam

De aanleiding voor deze publicatie is gelegen in het verzoek in 2016 aan stichting Dodenakkers.nl van de RCE en de Nederlandse Ambassade in Japan om een advies uit te brengen over de Hollandsche begraafplaats in Nagasaki. Een niet-alledaags verzoek, maar de afgelopen jaren hebben medewerkers van de stichting de nodige expertise vergaard over Nederlands funerair erfgoed in den vreemde. Zo was de stichting al in 2011 betrokken bij een advies over begraafplaats Peneleh in Surabaya en in het voorjaar van 2017 bracht een delegatie bezoeken aan Suriname en India. In mei 2018 adviseerde de stichting over de 'Hollandse tuin' in het Italiaanse Livorno. Als stichting zijn we blij dat de waardering voor Nederlands funerair erfgoed verder reikt dan onze landsgrenzen.

Met name door de handelsgeest van de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) en haar tegenhanger de West-Indische Compagnie reisden onze voorouders vanaf de zeventiende eeuw de hele wereld over. Dergelijke reizen duurden vaak vele maanden en waren niet zonder risico. Menigeen verloor onderweg door ziekte of uitputting het leven en bijna iedereen die tijdens de reis overleed kreeg een zeemansgraf. De zware tropische stormen onderweg zorgden er bovendien voor dat tal van schepen met man en muis vergingen. En als de overtocht al werd overleefd, was men niet verzekerd van een lang en gezond leven. Sterker nog, het vaak tropische klimaat met al z'n ziekten en andere ongemakken kostte menigeen het leven. Over het algemeen werden Europeanen niet heel oud in de tropen, met name de sterfte onder vrouwen en kinderen was enorm. En ook mannen stierven vaak voordat ze de middelbare leeftijd hadden bereikt. De meeste van die doden werden ter plaatse begraven en al snel ontstonden er kleine begraafplaatsen. In eerste instantie vaak in het fort of anders binnen de vesting, die men ter verdediging van de belangen had gebouwd. Maar dat was afhankelijk van de omstandigheden. De Nederlanders wisten echter niet overal een dominante positie in te nemen. In Japan bijvoorbeeld hadden de Nederlanders helemaal geen fort of vesting en waren ze aangewezen op wat de Japanners hen toestonden. Het verblijf van de Nederlandse koopmannen was aan strenge regels gebonden en ook het begraven in Japanse bodem was geen vanzelfsprekendheid zoals we zullen zien. De Nederlanders hebben als handelspartners in Japan ruim 250 jaar een bevoorrechte positie ingenomen ten opzichte van andere westerse landen. Hoewel men

gebonden was aan een klein kunstmatig eilandje voor de kust van Nagasaki, genaamd Dejima, floreerde de handel er volop, met name de eerste decennia. Weliswaar waren de klimatologische omstandigheden in Nagasaki doorgaans veel beter dan bijvoorbeeld in Indonesië, toch stierven er velen, met name degenen die op de talloze handelsschepen rond augustus-september van elk jaar aanmeerden. Want ook de reis vanuit de Nederlandse koloniën in het toenmalige Nederlands-Indië was gevaarlijk en tropische ziekten lagen op de loer. Op Dejima was er aanvankelijk geen mogelijkheid om te begraven en moesten de Nederlanders hun doden enkele mijlen uit de kust aan de zee toevertrouwen, maar in 1655 kregen ze voor het eerst toestemming om een dode 'aan de andere kant van de baai' te begraven. Deze gebeurtenis zou leiden tot wat nu bekend staat als de Hollandsche begraafplaats.

Afbeelding 2: Plattegrond van de stad Nagasaki met in de haven het kunstmatige eiland Dejima.

Dejima bestaat nog steeds, weliswaar niet meer gelegen in zee, maar ingekapseld in de stedelijke bebouwing van Nagasaki. In 2016 is het voormalige eilandje bijna in zijn oorspronkelijke staat hersteld en in het najaar van 2017 is het werk aan de Omote-mon-bashi afgerond, de enige brug die het eiland destijds verbond met het vasteland van Nagasaki. Al in 2012 werden door de Nederlandse ambassade in Tokyo de eerste stappen ondernomen voor een duurzaam beheer van de Hollandsche Begraafplaats. De ambassade ontwikkelde daarnaast het plan om een kleine Japans-Engelstalige publicatie te laten verschijnen over de begraafplaats, waaraan de stichting vanzelfsprekend bereid was mee te werken. Tegelijkertijd

ontstond bij de stichting zelf het idee om een Nederlandstalige publicatie uit te brengen om ook in Nederland meer aandacht te genereren voor dit bijzondere funerair erfgoed in Japan.

Op verzoek van de Nederlandse ambassade en de RCE bracht funerair deskundige Leon Bok namens stichting Dodenakkers.nl in 2016 een tweetal bezoeken aan Nagasaki. Het eerste bezoek in juni van dat jaar was vooral bedoeld om de Hollandsche begraafplaats te bezoeken en kennis te maken met een groot aantal betrokkenen. Het bezoek en de gesprekken met de betrokkenen dienden enerzijds om een duurzaam managementplan op te stellen en anderzijds om de aanzet te geven voor nader onderzoek ten behoeve van deze publicatie. Tijdens het tweede bezoek in december van dat jaar werd vooral advies gegeven over de verdere aanpak van de begraafplaats in samenwerking met de betrokken partijen. In Hirado is tevens geadviseerd aan de gemeentelijke archeoloog. Daar zijn in het verleden eveneens Nederlanders begraven. De plek waar begraven werd, is nog steeds niet gevonden. Er zijn mogelijk ook geen resten meer te vinden, gezien de grondige vernieling van de graven toen de Nederlanders in 1641 naar Dejima werden gestuurd. Gelet op de latere activiteiten op de heuvel bij de Nederlandse loge en de factorij¹ is het goed mogelijk dat de oorspronkelijke site reeds verstoord is. Ook is een bezoek gebracht aan het eilandje Yokoshima, dat begin zeventiende eeuw dienstdeed als compagnies-eiland. Er zouden daar in ieder geval vijf Nederlanders begraven zijn, maar van hun graven is de locatie eveneens onbekend. In vervolg op het eerste bezoek heeft Leon Bok in december een tweetal lezingen gegeven en is verder gesproken over de wijze waarop in de komende tijd het managementplan voor de Hollandse begraafplaats in Nagasaki vorm dient te krijgen.

Terwijl in Japan praktisch onderzoek werd gedaan en ondersteuning werd geboden, doken Leon Bok en René ten Dam in Nederland de boeken en de archieven in. Voor een volwaardig archiefonderzoek door de originele dagboeken van de opperhoofden² te bestuderen, ontbraken de middelen, maar *The Deshima Dagregisters*, die een in het Engels vertaalde en samengevatte weergave zijn van de oorspronkelijke dagboeken, boden een adequaat alternatief. Het is een klein voorbehoud dat we moeten maken bij de weergave van een aantal gepresenteerde historische gegevens. Desondanks geven de vertaalde stukken voldoende inzichten om te concluderen dat er ruim 700 mensen zijn overleden op Dejima of op de

¹ Handelspost. Bevatte gebouwen voor opslag, administratie en behuizing.

² Het opperhoofd was de belangrijkste koopman namens de VOC. Hij had de leiding over het personeel en ondernam jaarlijks de hofreis naar Edo om de shogun gunstig te stemmen met dure cadeaus. Elke opperhoofd hield een dagboek bij met daarin de belangrijkste gebeurtenissen.